

An impressionistic painting of a Dutch town. The central focus is a tall, multi-story church tower with a decorative top, rendered in warm tones of red, orange, and yellow. The tower is set against a background of soft, blue and white brushstrokes representing the sky. In the foreground, there are colorful buildings with red and yellow roofs, and a dark, pointed roof structure to the right. The overall style is expressive and textured, with visible brushwork.

**HET NEDERLANDSE
STADS- EN DORPS-
GEZICHT**

1550-2000

Jim van der Meer Mohr

INHOUD

TEN GELEIDE	4
INLEIDING OP HET GENRE STADS- EN DORPSGEZICHT	6
GRONINGEN	26
DRENTHE	32
FRIESLAND	36
NOORD-HOLLAND	40
AMSTERDAM	52
ZUID-HOLLAND	64
DEN HAAG	74
UTRECHT	90
GELDERLAND	106
OVERIJSEL	112
NOORD-BRABANT	116
LIMBURG	120
ZEELAND	124
BEKNOPT OVERZICHT VAN GERAADPLEEGDE LITERATUUR	132
REGISTER VAN KUNSTENAARS VAN WIE WERK IS OPGENOMEN	136
REGISTER VAN PLAATSNAMEN	140
COLOFON	142

bekende meester, waarvan de initialen AW op het schilderij staan, heeft het portret van Kenau Symonsdochter Hasselaer uit ca. 1590-1609 geschilderd, waarbij door het raam de Grote of St. Bavokerk in Haarlem te zien is. Kenau Hasselaer, de weduwe van Nanning Borst, speelde in 1573 een belangrijke rol tijdens het beleg van Haarlem door de Spanjaarden. Haar rol wordt verwoord met een tekst boven haar hoofd: 'K.H. / SIET HIER EEN VROU, GENAMT KENOU. / VROOM ALS EEN MAN; DIE TALDERTYT / VROMELYCK BESTRYT, DEN SPAENSENTIRAN. ÆTATIS.47. 1573'.

Zij is als een heldhaftige dame afgebeeld, die er overigens wel wat ouder dan 47 jaar uit ziet, met een hellebaard in haar linkerhand en haar rechterhand bij een leren buidel, een kruithoorn en andere wapens, die waarschijnlijk aan een riem om haar middel zijn bevestigd. Het doorkijkje laat zien dat het om Haarlem gaat.

Te denken valt verder aan het rechterluik van een drieluik met de portretten van Lambert Snoy en Emmerantia Pauw van Darthuizen, dat een doorkijkje op Utrecht toont (zie p.105). En dan is er bijvoorbeeld het portret van Catharina van Voorn uit ca. 1650 in het Centraal Museum in Utrecht, waarop door het raam de bestorming van het stadskasteel Vredenburg is te zien, maar op dit schilderij is dit deel van de stad wel veel eenvoudiger weergegeven. Ook uit de Zuidelijke Nederlanden zijn dergelijke voorbeelden van een portret met een doorkijkje op een stad bekend. In het Groeningemuseum in Brugge hangt een mooi paar huwelijksportretten van Jan van Eyewerve en Jacquemyne Buuck uit 1551 van de hand van de

**Lucas van Gassel (ca. 1480/1500-
ca. 1568/1569),
Vlucht van de H. Familie naar Egypte, 1542.**

OLIEVERF OP PANEEL, 67,5 x 88,5 CM.

Collectie Bonnefanten, Maastricht, in langdurig bruikleen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Hendrick Cornelisz Vroom
(1562/1563-1640),
Gezicht op Haarlem, ca. 1625.

OLIEVERF OP DOEK, 61 X 122,5 CM.

Frans Hals Museum, Haarlem.

HAARLEM

Een aparte plaats in dit hoofdstuk verdient Haarlem, immers de hoofdstad van deze provincie. Ook deze stad is in de loop van de jaren veelvuldig verbeeld. In de inleiding werd de Haarlemse kunstenaar Hendrik Cornelisz Vroom al ten tonele gevoerd. Hij heeft, zoals ik daar aangaf, in het eerste kwart van de zeventiende eeuw tal van steden vanaf het water verbeeld. Zo ook is ca. 1625 Haarlem aan bod gekomen. Over de volle breedte heeft hij het Noorder Buiten Spaarne geschilderd met op de voorgrond een aantal zeilschepen. Het Haarlemse stadsprofiel is gedetailleerd weergegeven met centraal de beeldbepalende Grote of St. Bavokerk, waarvan de bouw plaatsvond van eind veertiende tot begin zestiende eeuw. Links van de gotische Bavo staan van links naar rechts de karakteristieke witte toren van de vijftiende-eeuwse Bakenesserkerk, de toren van de Kleine Houtpoort en die van het Klokhuis. Voor de Bavo staan de Waalse Kerk en de Janskapel en rechts van de Bavo respectievelijk het Stadhuis, de Nieuwe of St. Annakerk, het Heilige Geesthofje, het Witte Heerenklooster en de kapel van het Magdalenaklooster.

De Haarlemse kunstenaar Gerrit Adriaansz Berckheyde heeft in zijn woonplaats

Haarlem vanaf de jaren 1660 tal van stadsgezichten gemaakt. Uiteraard was de Grote Markt populair, maar ook schilderde hij het stadhuis en andere plekken in de stad. Uit 1673 dateert het hier afgebeelde *Gezicht op de Grote Markt met de Sint Bavo*. De Grote Markt was de plek in de stad waar men bijeen kwam, het hart van het politieke en zakelijke leven. Op dit schilderij lijkt het wel of alleen heren ertoe doen. Slechts een enkele vrouw is afgebeeld tussen de met chique mantels en fraaie hoeden geklede lieden. Links op voorgrond is nog net een deel van de portico van het stadhuis in beeld. Direct rechts van de Bavo, aan de andere kant van de Spekstraat, staat de Vleeshal. Hierin is tegenwoordig Locatie HAL gevestigd als onderdeel van het Frans Hals Museum. In Locatie HAL worden tentoonstellingen van moderne kunst georganiseerd. Behalve het kleine huisje naast de Vleeshal is de rest van de zeventiende-eeuwse bebouwing in de loop van de tijd vervangen door nieuwere panden, wat overigens ook geldt voor de meeste panden die op dit schilderij aan de linkerzijde van de markt staan.

In Londen werd in 2022 een ander fraai, uit 1696 daterend stadsgezicht van Berckheyde geveild. Hierop geeft Berckheyde vanaf het Spaarne de oude bebouwing weer waarboven de Bavo prijkt en rechts aan het water de oude Waag staat. De hedendaagse bezoeker van Haarlem zal dit stukje stad direct terug herkennen, want het is nauwelijks veranderd sinds Berckheyde het schilderde. Van zijn hand zijn overigens meerdere versies van dit deel van de stad bekend.

Gerrit Adriaensz. Berckheyde
(1638-1698),
Gezicht op de Grote Markt te Haarlem, 1675.

OLIEVERF OP PANEEL, 42,5 X 62,5 CM.
Musée des Beaux-Arts, Lyon.

**Jan ten Compe (1713-1761),
Gezicht op Amstelhof aan de Amstel
te Amsterdam.**

OLIEVERF OP DOEK, 45 X 58 CM.
Wilton House, Salisbury (Verenigd
Koninkrijk).

Als je in Wilton House, de residentie van de Earl of Pembroke, uit de Double Cube Room komt en net het familieportret van Philip fourth Earl of Pembroke en zijn gezin hebt gezien, het grootste familieportret dat Sir Anthony van Dyck ooit heeft geschilderd, kom je in een kleiner vertrek. Daar is het even zoeken, maar dan valt je oog op een charmant schilderijtje van Jan ten Compe dat de Amstelhof aan de Amstel weergeeft, met links de Nieuwe Herengracht. Ten Compe geeft een levendig beeld van dit deel van de stad in de achttiende eeuw. Toen hij dit schilderijtje maakte was er aan de Amstel kennelijk een overslag-

plaats voor hooi. Amstelhof is in 1671 gebouwd als tehuis voor ouderen, eerst alleen voor vrouwen en later ook voor mannen. Het heeft als zodanig dienstgedaan tot 1999. In 2009 werd het na een lange verbouwing geopend als museum Hermitage Amsterdam, als dependance voor het beroemde Museum Hermitage in Petersburg. Sinds de inval van Rusland in Oekraïne in 2022 zijn de banden met de Hermitage in Petersburg verbroken en heeft het museum een andere naam aangenomen: H'ART Museum.

Gaat het Springer nog om de verbeelding van het soms geïdealiseerde beeld van de stad, later in de negentiende eeuw willen de kunstenaars juist het alledaagse weergeven, het rauwe leven ook. Zo schilderde George Hendrik Breitner in 1898 een bouwput aan de Raadhuisstraat waar een winkelgalerij moest verrijzen. In de sneeuw zijn werklieden druk in de weer met kruiwagens. Overduidelijk wil Breitner hier het alledaagse stadsbeeld vastleggen en niet dat van de mooie architectuur. Breitner heeft van deze bouwput meerdere kunstwerken gemaakt, zowel in olieverf als in aquarel, waarbij hij overigens vaak werkte naar foto's die hij zelf eerder van die plek had gemaakt. Breitner is in 1857 in Rotterdam geboren en heeft in zijn geboortestad onder andere les gehad van Charles Rochussen. Van 1875 tot 1882 heeft hij gestudeerd aan de Haagse Teekenacademie, waarna hij korte tijd naar Parijs is getrokken, voor hij zich in 1886 in Amsterdam vestigde. Daar heeft Breitner nog twee jaar les gehad op de Rijksacademie, waar de in zijn tijd gezaghebbende August Allebé de scepter zwaaide. In 1923 is Breitner in Amsterdam overleden. In zijn woonplaats heeft hij tal van stadsgezichten gemaakt, zowel van de wat mondainere plekken als de Keizersgracht, maar ook van bouwputten en teertuinen. Daarnaast was hij een meester in het schilderen van naakten en van de cavalerie. Hij was een gevierd kunstenaar die tal van onderscheidingen ontving.

Nog een stapje verder in deze nieuwe, sfeervollere benadering van het stadsgezicht gaat Leo Gestel met zijn verrukkelijke zomerse voorstelling van een terras

**Cornelis Springer (1817-1891),
Gezicht op de Munttoren te Amsterdam,
1877.**

OLIEVERF OP PANEEL, 58,5 X 46,5 CM.

Foto Venduehuis, Den Haag.

**George Hendrik Breitner (1857-1923),
Besneeuwde bouwput voor de winkelgalerij
in de Raadhuisstraat te Amsterdam, 1898.**

OLIEVERF OP DOEK, 58,4 X 8,7 CM.

The Cleveland Museum of Art (Mr. and Mrs.
William H. Marlatt Fund), Cleveland (V.S.)

**Victor Gilsoul (1867-1939),
Gezicht op de Leuvehaven en de Boompjes
te Rotterdam, ca. 1908-1910.**

OLIEVERF OP DOEK, 120,2 X 200 CM.
Stichting Kunstbezit Koninklijke Nedlloyd,
bruikleen van het Maritiem Museum
Rotterdam.

de Haagse lithograaf die veel heeft samengewerkt met zijn broer Carel Christiaan Anthony Last, die ook een bekend lithograaf was.

In het eerste decennium van de twintigste eeuw heeft de Belgische impressionistische schilder Victor Gilsoul een kapitaal schilderij van de Leuvehaven en de Boompjes gemaakt. De kunstenaar heeft zich voor dit schilderij opgesteld op het balkon van de derde verdieping van het niet meer bestaande Victoriahotel aan het Willemsplein. Hier heeft hij schetsen gemaakt, die hij vervolgens in zijn atelier in Parijs heeft uitgewerkt. Er is veel verkeer in de haven en ook op de kade is het een drukte van jewelste. Opvallend is het achthoekige gebouw dat midden op het plein staat. Dit is het in 1890 gebouwde bootwerkershuisje, waar de bootwerkers werden uitbetaald en zij hun brood aten. Dat de buitenlandse kunstenaar Gilsoul dit grootse Rotterdamse stadsgezicht heeft gemaakt, geeft aan dat deze haven ook bij lieden van buiten ons eigen land als onderwerp populair was.

Toen de Duitsers in de meidagen van 1940 de havenstad intensief bombardeerden is een groot deel van de oude binnenstad verloren gegaan. Het bekende beeld van Zadkine, waarin het hart ontbreekt, herinnert de hedendaagse bewoner en bezoeker nog altijd aan deze verwoestingen. Maar ondanks het oorlogsgeweld bleef Rotterdam in trek om te schilderen.

In de jaren 1745-1755 heeft Jan ten Compe in en om Den Haag gewerkt. Uit die periode dateert dit gezicht op het Delftse stadhuis. Dit fraaie gebouw met zijn maniëristische zandstenen gevel is in 1620 gebouwd door Hendrick de Keijser, nadat het oude stadhuis in 1618 was afgebrand. Ten Compe heeft ook dit schilderij met een groot oog voor detail geschilderd. Op de gevel prijkt het wapen van Holland en in de nis onder het wapen staat Vrouwe Justitia. Sinds de bouw is het uiterlijk vrijwel onveranderd gebleven en doet het nog steeds dienst als stadhuis. Het stadhuis staat tegenover de Nieuwe Kerk. Ten Compe heeft naast het stadhuis van Delft ook die van Amsterdam en Haarlem geschilderd. Het Haarlemse stadhuis wordt elders in dit boek behandeld. Het is een vergelijkbaar klein schilderij. Ook daar heeft Ten Compe het gebouw in volle breedte weergegeven met tal van figuren op de voorgrond. Uit 1751 dateert een portret van de hand van de voornamelijk in Amsterdam werkzame portrettist Tibout Regters, waarop Jan ten

Compe is afgebeeld. Het aardige is dat hij de kunstenaar zittend met palet, penselen en schilderstok bij zijn ezel heeft afgebeeld. Op de ezel prijkt het zo te zien bijna voltooide schilderij dat hier is afgebeeld. Niet alleen kan dit Delftse stadsgezicht zo ca. 1751 gedateerd worden, maar ook is het daarmee de vroegst bekende voorstelling van dit werk.

**Jan ten Compe (1713-1761),
Gezicht op het Stadhuis van Delft aan
de Grote Markt.**

OLIEVERF OP PANEEL, 29 X 36,5 CM.
Foto Sotheby's Amsterdam.

**Tibout Regters (1710-1768),
Portret van Jan ten Compe, 1751.**

OLIEVERF OP PANEEL, 28,5 X 24 CM.
Rijksmuseum Amsterdam.

**Jan ten Compe (1713-1761),
De Wittevrouwenpoort en de
Wittevrouwensingel te Utrecht.**

OLIEVERF OP DOEK, 46,2 X 60,8 CM.

Centraal Museum Utrecht.

Heyden. Het voor hem typerende hoepelende jongen op de voorgrond wijst een beetje in die richting, maar de drukke stoffering en ietwat onrustige uitvoering van de architectuur pleit weer tegen een toeschrijving aan Jan van der Heyden zelf.

Ook in de achttiende eeuw werd Utrecht door veel kunstenaars bezocht. Soms bleven ze even buiten de singels om daar de stad te schilderen. De in meerdere steden zeer actieve schilder van stadsgezichten Jan ten Compe heeft in de jaren 1740-1750 een fraai, zonnig schilderijtje gemaakt van de Wittevrouwensingel met de Wittevrouwenpoort. Zoals zo vaak heeft Ten Compe ook dit schilderijtje levendig gestoffeerd met wandelaars, een hondje en zelfs een paard dat om op te frissen te water gaat in de singel. Op de ophaalbrug is een ruiter te paard te zien terwijl wat dichterbij het poortgebouw een heer met een steek naar het water staat te turen. Het wapen van de stad Utrecht prijkt op de gevel van het gebouwtje boven de poort. De Wittevrouwenpoort was vanaf de middeleeuwen één van de vier stadspoorten van Utrecht. Het hier afgebeelde poortgebouw dateert uit het midden van de zeventiende eeuw en is omstreeks 1858 gesloopt. Rechts van het midden heeft de kunstenaar in de verte nog net de Dom in beeld gebracht. Dit schilderij maakt deel uit van de fraaie collectie stadsgezichten van het Utrechts Centraal Museum. In dezelfde collectie is een in afmetingen min of meer vergelijkbaar *Gezicht op de Catharijnesingel met de stadswal en de Smeetoren*, eveneens van de hand van Jan ten Compe.

'Les extrêmes se touchent', zo lijkt wel dat Ouwater het dagelijks leven in de bisschopsstad heeft willen verbeelden. Een bedelaar met één been buigt, leunend op een stok, op de voorgrond van het schilderij voor een elegant echtpaar. Wuift de man links hem weg of duidt hij de route aan de heer rechts? Ook elders op het schilderij zijn eenvoudige lieden weergegeven als een man die een wagen duwt en moeders met kinderen.

De Amsterdamse kunstenaar Ouwater is zonder meer de beste topografische kunstenaar van de tweede helft van de achttiende eeuw. Hij wist met een groot oog voor detail zeer minutieus delen van steden te verbeelden. Links heeft hij de westgevel van de Janskerk in beeld gebracht met ertegenover de Statenkamer. Daar kwamen van 1581

tot 1795 de Staten van Utrecht bijeen. Op de voorgrond rechts is de hoofdwachter te zien, van waaruit de militairen wacht liepen. Boven de wacht prijkt het wapen van de provincie Utrecht. De oorsprong van de Janskerk gaat terug tot de vijftiende eeuw, maar in de loop der jaren is het uiterlijk aan diverse veranderingen onderhevig geweest. Hoewel er nog steeds gekerkt wordt in de Janskerk is dit gebouw ook in gebruik als ruimte voor muziek- en andere festivals en kan het gehoord worden voor diners en ontvangsten. Achter de huizen aan de overzijde van de kerk prijkt de Domkerk.

In hetzelfde jaar heeft Ouwater als pendant een fraai gezicht op de Stadhuisbrug geschilderd, dat eveneens in de collectie van het Centraal Museum is.

**Isaac Ouwater (1750-1793),
Gezicht op het Janskerkhof met de
Janskerk te Utrecht, 1779.**

OLIEVERF OP DOEK, 52,4 x 65 CM.
Centraal Museum, Utrecht.

Detail van p. 60:

Leo Gestel (1881-1941),
Café-terras aan het Rembrandtplein
te Amsterdam, 1906.

COLOFON

Bijschrift achterkant omslag:

Cornelis Springer (1817-1891),
Hoofdwacht en Sint- Michaelskerk,
Grote Markt in de winter in Zwolle, 1862.

OLIEVERF OP DOEK, 50 X 40,5 CM.

Cheltenham Art Gallery and Museum,
Cheltenham (Verenigd Koninkrijk).

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

TEKST

Jim van der Meer Mohr

VORMGEVING

Lori Lenssinck, DOORLORI

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8592 8

NUR 646

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van:

Zweerts de Jong & Heerkens Thijssen, Meesters in Verzekeringen

The logo for WBOOKS, featuring a stylized 'W' with horizontal lines above and below it, followed by the word 'BOOKS' in a bold, sans-serif font.

Nederlandse steden en dorpen zijn een geliefd onderwerp in de schilderkunst. De vroegst bekende stadsgezichten dateren uit de zestiende eeuw, maar ook tegenwoordig zijn er kunstenaars die zich toeleggen op het genre. In de achttiende eeuw belandde het stadsgezicht op zijn hoogtepunt, en werden de grote steden Amsterdam, Den Haag en Utrecht veelvuldig in beeld gebracht. Maar wie goed zoekt, vindt in de schilderkunst ook parels uit andere steden en dorpen.

Kunsthistoricus en schilderijenexpert Jim van der Meer Mohr gaat in dit boek op reis langs de mooiste plekken van het land, vastgelegd in olieverf en aquarel. Hij koos niet alleen uit museale collecties, maar ook uit particuliere verzamelingen en uit de kunsthandel, werken die vaak niet bij een groot publiek bekend zijn. Zo is dit boek over vijf eeuwen Nederlandse stads- en dorpsgezichten niet alleen een feest van herkenning, maar ook een heerlijke picturale verrassing.

Jim van der Meer Mohr, kunsthistoricus, is landelijk bekend als expert van oude meesters in het televisieprogramma *Tussen Kunst en Kitsch*. Hij is actief als zelfstandig Fine Art Consultant en Register-Taxateur VRT.

9 789462 585928